

TEISINGA AR KLAIDINGA ROLFO ENGELSINGO TEORIJA APIE INTENSIVŲ IR EKSTENSIVŲ SKAITYMĄ?

ILKKA MÄKINEN
Informatikos departamentas
Tampere universitetas
Suomija

Mano pranešime* bus aptariama Rolfo Engelsingo teorija apie esminius vokiečių skaitymo pokyčius XVIII a. pabaigoje ir apibendrinami šios teorijos sukelti debatai. Iš pradžių trumpai pristatysiu Engelsingo pažiūras, po to pateiksiu svarbiausius joms keliamus priekaištus ir galiausiai apibrėšiu savo paties šios teorijos interpretaciją bei jos taikymą ne Vokietijos skaitymo istorijoje.

I. Ką iš tiesų Engelsingas teigė?

Savo pažiūras Engelsingas išdėstė publikacijose 1960-ųjų metų pabaigoje ir 1970-aisiais¹. Jis teigė, kad esminiai skaitymosi pokyčiai įvyko XVIII a. pabaigoje. Iki to laiko dominavo, jo žodžiais tariant, „intensyvus skaitymas“, kai buvo pakartotiniai skaitomi vis tie patys tekstai, dažniausiai religinio turinio knygos. Jos buvo skaitomos net po kelis kartus. Pats skaitymas buvo glaudžiai susijęs su religine praktika, jis suvokiamas kaip ritualas, o ne kaip priemonė gauti informaciją ar patirti malonumą. Atsiradęs naujasis skaitymo būdas pasižymėjo laisvumu, skaitymas mažiau priklausė nuo turinio. Nauji tekstai tapo nuolat reikalingi, nes dažniausiai jie buvo skaitomi tik vieną kartą. Skaitomos medžiagos įvairovė labai padidėjo. Engelsingas šį naująjį skaitymo stilių vadina „ekstensyviu“. Perėjimas nuo vieno stiliaus prie kito nebuvo ryškus ir senasis būdas neišnyko iš karto, abu jie gyvavo drauge. Engelsingas nurodo XVIII a. pabaigą kaip lemiamo posūkio tašką Vokietijos skaitymo istorijoje. Per kelis

* Šis autoriaus pranešimas, pavadinimu „Is Rolf Engelsing's Theory of intensive and extensive reading true, false or something else?“ buvo perskaitytas konferencijoje „Issues connected with Written Communication“, įvykusioje Talino pedagoginiame universitete 1999 metų balandžio 28 – gegužės 1 dienomis.

¹ *Engelsing, Rolf* (1961/1973): *Der Bürger als Leser. Die Bildung der protestantischen Bevölkerung Deutschlands im 17. und 18. Jahrhundert am Beispiel Bremens.* – Archiv für Geschichte des Buchwesens III, 1961, [palstat] 205-368. Pataisytas leidimas: *Engelsing Rolf: Der Bürger als Leser. Lesergeschichte in Deutschland 1500-1800.* Stuttgart: J. B. Metzler, 1973. [Aš neturėjau progos skaityti pataisytą leidimą.]

Engelsing, Rolf (1970/1973): *Die Perioden der Lesergeschichte in der Neuzeit.* – Archiv für Geschichte des Buchwesens X(1970), Sp. 945-1002. Pataisytas leidimas: *Engelsing, Rolf: Zur Sozialgeschichte deutscher Mittel- und Unterschichten.* Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1973. Pp. 121-154. [Aš skaičiau pataisytą leidimą.]

dešimtmečius naujasis ekstensyvus skaitymas tapo dominuojančiu. Šis laikotarpis išskiriamas kaip „vokiečių skaitymo revoliucijos“ ar „Lesewut“ periodas. Pasak Engelsingo, ekstensyvaus skaitymo paplitimas XVIII a. pabaigos Vokietijoje buvo toks staigus, kad jis gali būti vadinamas „Vokietijos skaitymo revoliucija“ (die deutsche Leserevolution). Ją Engelsingas gretina su kitais reiškiniais, taip pat vadinamais revoliucijomis: industrinė ir komercinė revoliucija Anglijoje ar politinė revoliucija Prancūzijoje².

Engelsingo teorija sukėlė daug diskusijų, kurios tęsiasi iki šiol. Kodėl? Greičiausiai todėl, kad besiformuojantis knygos istorijos mokslas stokoja skaitymo istorijos apibendrinimų. Engelsingo teorija yra vienas iš nedaugelio bandymų apibendrinti šią problematiką. 1993 metais žymus knygos istorikas, Prinstono universiteto profesorius Robertas Darntonas interviu apie skaitymo istorijos būklę išreiškė tikrą nusivylimą, sakydamas: „Pastaruosius dešimt metų mes daužome galvas į sieną. Turime kelis gerus individualių skaitytojų tyrinėjimus, bet mes nežinome, kur toliau eiti“. Engelsingo teiginius R. Darntonas įvertino gana skeptiškai: „XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje keitėsi skaitymo praktika, tačiau šiuos pasikeitimus vargu ar galima vadinti revoliuciniais. Be to, yra simptomų, liudijančių, kad skaitymo intensyvumas naujaisiais laikais ne tik nesumažėjo, bet dar padidėjo“³.

Kitas žymus šios srities tyrinėtojas anglų profesorius Jamesas Ravenas viename iš paskutiniųjų savo straipsnių Engelsingo teoriją apibūdino kaip drąsų pareiškimą, nes „nesant kitų tyrinėjimų ši tezė gali būti pritaikoma įvairiuose Europos kraštuose, iš tikrųjų bet kuriame iš jų“, tokiomis užuominomis sukeldamas abejonių dėl Engelsingo teiginių pagrįstumo⁴.

II. Ar Engelsingo teorija teisinga?

Engelsingo teorija gali būti pateikta labai paprasta ir efektyvia forma, ir atrodo, kad ji perkirto skaitymo istorijos Gordijaus mazgą, apie kurį kalbėjo R. Darntonas. Šį faktą įrodo tai, kad Engelsingo teorija turi gausių ir uolių sekėjų, nors, kita vertus, sulaukė ir daug kritikos. Engelsingo teorija sukėlė įvairių abejonių. Abejojančiuosius galima būtų suskirti į kelias grupes. Pirmajai priklauso netikintys Engelsingo teiginių pagrįstumu jo nagrinėjamoje geografinėje ir lingvistinėje teritorijoje, tai yra Vokietijoje: ar iš tiesų skaitymas Vokietijoje XVIII a. pabaigoje pasikeitė taip, kaip rašo autorius, ir ar to laikotarpio skaitymo fenomenas gali būti vadinamas „skaitymo revoliucija“? Antrai grupei priskiriami dvejojantys dėl Engelsingo teorijos pritaikymo: ar ši teorija

² *Engelsing, Rolf* (1970/1973): *Die Perioden der Lesergeschichte in der Neuzeit*. – Archiv für Geschichte des Buchwesens X(1970), Sp. 945–1002. Pataisytas leidimas: *Engelsing, Rolf: Zur Sozialgeschichte deutscher Mittel- und Unterschichten*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1973. Pp. 121–123. [Aš skaičiau pataisytą leidimą.]

³ How and what did people of past ages read. Researchers encounter a host of scholarly puzzles. – *The Chronicle of Higher Education*, July 14, 1993, p. A8.

⁴ *Raven, James* (1989): *New reading histories, print culture and the identifications of change: the case of the eighteenth-century England*. – *Social History* 23 (3): 268–287, 1998.

apie skaitymo permainas ir skaitymo revoliuciją galioja kitai Europos daliai ir Šiaurės Amerikai?

Dabar apie teorijos, taikomos Vokietijai, pagrįstumą. Tai, kad Engelsingo teorija sutrumpinta forma pasklido vokiečių knygos ir skaitybos istorijos literatūroje, buvo dalies šių nesusipratimų priežastis. Kai kurie autoriai nurodė, jog pateikiama sutrumpintai ji praranda dalį savo įtaigumo. Martinas Welke rašė: „teorija apie vokiečių „skaitymo revoliuciją“, suformuluota Rolfo Engelsingo, savo sutrumpintoje versijoje, kuria ji pasiekė visuomenę, įgijo neabejotino primityvumo“ („Die von Rolf Engelsing formulierte Theorie der deutschen ‘Leserevolution’ im ausgehenden 18. Jahrhundert hat in der formelhaften Verkürzung, in der sie zu allgemeiner Anerkennung gekommen ist, eine Eindeutigkeit erhalten, die von ihrem Autor offenkundig nicht angestrebt wurde“)⁵.

Welke teisingai pabrėžė Engelsingo minčių originalaus dėstymo turtingumą ir visapusiškumą, palyginti su jų pernelyg supaprastintu variantu. Tačiau jis pratęsė taip: jeigu nagrinėtume ir išsamią Engelsingo teorijos versiją, čia tebėra labai daug kas kritikuotina. Welke kaltino Engelsingą tuo, kad šis pamiršo labai svarbią lektūros dalį, prienamą XVIII amžiaus ir dar ankstesnių amžių skaitytojams ir formavusią jų skaitymo įpročius gerokai anksčiau iki nagrinėjamo laikotarpio pradžios. Welke kalbėjo apie periodinę literatūrą, t. y. laikraščius ir žurnalus (Zeitschriften). Jis nurodė, kad masinis skaitytojas atsirado daug anksčiau negu XVIII a. pabaigoje, kas nėra suderinama su staigia „skaitymo revoliucija“.

Sunku teisingai įvertinti Welke's pateikiamą statistiką apie laikraščius ir jų skaitytojus, tačiau yra keli dalykai, kurių šis autorius neaptarė. Pirma, kas iš esmės lemia „Lesewut“, kaip reiškinio, atsiradimą? Tai nėra laikraščiai, apskritai kaip lektūros dalis, nėra jų skaitytojai. Tai yra naujos skaitytojų auditorijos, tipišku novelių skaitytojų, vyrų, o ypač moterų bei jaunimo susiformavimas. Grožinės literatūros skaitytojų augimą sunku apibrėžti skaičiais, tačiau iš įvairių netiesioginių šaltinių žinoma, kad tai buvo nauja skaitytojų grupė ir naujas buvo jų lektūros žanras, sukėlęs didelę konformistų aplinkos kritiką.

Kita kritiška pastaba, pateikiama Welke's ir kitų autorių, yra ta, kad kaip pagrindinį kanalą, kuriuo buvo platinama lektūra, Engelsingas nurodo vadinamąsias skaitymo draugijas. Tačiau šių nebuvo daug ir vargu ar jų įtaka galėjo sukelti skaitymo revoliuciją. Welke's duomenimis, skaitymo draugijos apėmė tik 2 procentus Vokietijos skaitytojų, kurių daugumą (apie tris milijonus) sudarė laikraščių skaitytojai. Prieštaraujant tokiai nuomonei reikia priminti, kad aktyviai skaitančiųjų populiacija bet koku atveju tuomet buvo labai maža, nes žemesni visuomenės sluoksniai buvo neraštingi iki pat XIX a. pabaigos. Kai kalbama apie XVIII a. skaitymą, šį terminą vartojant šiuolaikine prasme, visada turima galvoje mažuma. Tačiau ta mažuma užėmė svarbiausias visuomenės pozicijas, ji sprendė, kas yra moralu, etiška ir apskritai teisinga. Ji buvo

⁵ Welke, Martin (1981): Gemeinsame Lektüre und frühe Formen von Gruppenbildungen im 17. und 18. Jahrhundert: Zeitungslernen in Deutschland. In: Lesegesellschaften und bürgerliche Emanzipation. Ein europäischer Vergleich. Hrsg. von Otto Dann. München: Beck, 1981, s. 29–54.

skaitančioji buržuazija ir kūrė viešumą. Manychiau, kad svarbiausi skaitymo pokyčiai XVIII a. pabaigoje buvo labiau kokybiniai nei kiekybiniai.

Engelsingas taip pat kaltinamas įvairiomis metodologinėmis klaidomis tekstų, kuriuos jis pateikė viešumai. Juos griežtai kritikavo René Kōnigas. Šio autoriaus kritikos objektu tapo terminai: „intensyvus skaitymas“ ir „ekstensyvus skaitymas“. Kōnigas rašė: „Reikia sutikti, kad naudojamus pasakymus vertinu su nepasitikėjimu“ („Ich muß gestehen, daß ich die verwendeten Ausdrücke mit einigem Mißtrauen betrachte {...}“)⁶. Pasak Kōnigo, Engelsingo koncepcijai būdingi laisvi ir atviri vertinimai. Engelsingo sąvoka „intensyvus“ Kōnigui atrodo iš prigimties vertingesnė (pavyzdžiui, Biblijos ar kitų aukštesnės kokybės tekstų skaitymas) nei „ekstensyvus“, jo manymu, nurodantis masiškai gaminamą žemesnės kokybės produktą. Kōnigas ne vienintelis taip mano, dar galima paminėti ir Cathy Davidsoną.

Man atrodo keista, kad Engelsingo terminai gali būti taip interpretuojami. Nors reikia sutikti, kad Engelsingo vartojamos sąvokos „intensyvus“ turinys nelabai aiškus, o tai jau pastebėjo ir ankstesni tyrinėtojai. Tačiau Engelsingas intensyviam skaitymui neteikė didesnės vertės negu ekstensyviame, gal net priešingai, pabrėždamas mechaninį ir siaurą senojo skaitymo pobūdį. Galima sutikti su Kōnigu, kai jis Engelsingo pasirinktus terminus „įprastas skaitymas“ ar „pakartotinis skaitymas“, vartojamus kaip „intensyvaus skaitymo“ sinonimus, mano esant tinkamesnius. Kōnigas studijuoja Engelsingo raštus ypač priekabiai, kartais nusileisdamas iki visiškų smulkmenų. Recenzentui suteikiama teisė taip elgtis. Jis priekaištuoja Engelsingui, kad šis į skaitytojus žiūri *en bloc*, kaip į homogenišką grupę, o ji iš tiesų tokia nėra. Manychiau, svarbiausia pažymėti, kad, nepaisant visos kritikos, Kōnigas sutinka su Engelsingu, įvardijančiu XVIII a. pabaigą kaip skaitymo revoliucijos laikotarpį.

Netgi Erichas Schōnas, kurio pažiūros šiaip jau artimos Engelsingo ir kuris jį remia, pažymi pastarojo terminų, ypač tarmino „intensyvus skaitymas“, silpnumą. Ši sąvoka itin dažnai tampa ginčų ir kritikos objektu. Schōnas užduoda klausimą, kodėl priešpriešinami skaitymo intensyvumas ir ekstensyvumas? Antroji sąvoka yra pakankamai vienareikšmiška, o pirmoji kelia abejonių. Ar intensyvumas reiškia proto būseną, ar skaitymo poveikį, ar jis susijęs su literatūriniais išgyvenimais? Kartais atrodo, kad skaitymas esti labai intensyvus, skaitant ir vieną vienintelį kartą (pavyzdžiui, detektyvo skaitymas). Schōnas, kaip ir daugelis kitų, pažymi, jog senasis pakartotinis skaitymas gali būti neintensyvus, kai skaitoma mechaniškai ritualinėse situacijose. Jis daro išvadą: „Kiek teisingas yra Engelsingo teiginys apie perėjimą nuo pakartotinio prie vienkartinio skaitymo, tiek nevykęs yra šio perėjimo kvalifikavimas terminais nuo „intensyvaus“ prie „ekstensyvaus“; jis nepadeda išsiaiškinti šio istorinio pasikeitimo, o tik jį supainioja“ („So sehr zu Recht Engelsing's These vom Übergang von der 'Wiederholungslektüre' zur 'einmaligen Lektüre' zum Gemeinplatz geworden ist, so

⁶ Kōnig, René (1977): Geschichte und Sozialstruktur. Überlegungen bei Gelegenheit der Schriften von Rolf Engelsing zur Lesergeschichte. – Internationales Archiv für Sozialgeschichte der Deutschen Literatur, 2 (1977), pp. 134–143.

sehr is seine Qualifizierung diese Übergangs als Übergang von einer 'intensiven' zu einer 'extensiven' (=nicht-intensiven) ein Ärgernis, das mehr zur Verwirrung als zur Klärung der historischen Veränderung beizutragen geeignet ist.“⁷.

Apibendrinant pateiktus argumentus galima teigti, kad Engelsingo teorija visuotinai pripažįstama kaip teisinga vokiečių skaitymo istorijos interpretacija, tačiau ne visi autoriai su visais Engelsingo teiginiais sutinka. Terminas „intensyvus“ labai kritikuojamas.

III. Ar Engelsingo teiginiai pritaikomi kitoms Europos šalims ir Šiaurės Amerikai?

Kaip buvo pažymėta pranešimo pradžioje, egzistuoja kita kritikų grupė, analizuojanti Engelsingo teorijos tinkamumą kitoms Europos šalims ir Šiaurės Amerikai. Robertas Darntonas išreiškia abejonių dėl „skaitymo revoliucijos“ visuotinumą. Prieš pratęsiant Darntono samprotavimus, privalu pasakyti, kad Engelsingas niekada ir neteigė, jog jo teorija gali tiktai už Vokietijos ribų. Jis kalbėjo apie vokiečių skaitymo revoliuciją, o ne visos Europos skaitymo revoliuciją, pabrėždamas, kad konkrečios aplinkybės lėmė industrinę (ar komercinę) revoliuciją Anglijoje, politinę revoliuciją Prancūzijoje ir skaitymo revoliuciją Vokietijoje. Jis pripažino skaitytojų visuomenės augimą Anglijoje ir Prancūzijoje dar anksčiau, nei tai atsitiko Vokietijoje, bet nebandė pritaikyti „skaitymo revoliucijos“ etiketės kuriai nors iš šių šalių⁸.

Akivaizdu, kad Robertas Darntonas nelinkęs į pirmalaikius apibendrinimus, kurie galėtų atitraukti dėmesį nuo tikrovės faktų. Abejodamas skaitymo revoliucijos teiginiu, Darntonas kritikuoja ir „intensyvaus skaitymo“ terminą. Atrodo, kad užsienio autoriai, apibendrinami Engelsingo pažiūras, yra linkę jas paprastinti ir neretai pamiršta paminėti kai kurias autoriaus vartojamas sąvokas. Šį kartą turiu galvoje sąvoką „pakartotinis skaitymas“. Darntonas teigia: „Intensyvaus ir ekstensyvaus skaitymo savitumai gali būti tinkami supriešinant skaitytojų elgesį prieš keturis šimtus metų ir šiandien, tačiau ar jie padeda išreikšti aštuonioliktojo amžiaus pabaigos pasikeitimus?“

Šis autorius žengia taip toli, jog net nusprendžia, kad „tokios revoliucijos nebuvo“. Tačiau šio teiginio taip nepalieka tardamas, kad „skaitytojų elgesyje su tekstais XVIII a. pabaigoje kažkas pasikeitė“. Darntonas mano, jog Engelsingo teiginiuose viskas labai supaprastinama. Jis pabrėžia daugybę tikslų, kurių siekiama skaitant: „Skaitoma siekiant patekti į dangu, suprasti gamtos dėsnius, įgyti gerų manierų ar tiesiog pataisyti radiją. Skaitymas įgijo per daug įvairių formų ir negali rutuliotis tokiu paprastu keliu“⁹. Darntonas prikiša Engelsingo teorijai būdingą vienpusiškumą, nes

⁷ Schön, Erich (1987): Der Verlust der Sinnlichkeit oder Die Verwandlungen des Lesers. Mentalitätswandel um 1800. Stuttgart: Klett-Cotta, 1987, pp. 298–300.

⁸ Engelsing, Rolf (1970/1973): Die Perioden der Lesergeschichte in der Neuzeit. – Archiv für Geschichte des Buchwesens X(1970), Sp. 945–1002. Pataisytas leidimas: Engelsing, Rolf: Zur Sozialgeschichte deutscher Mittel- und Unterschichten. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1973. Pp. 139–140.

⁹ Darnton, Robert (1992): History of reading. In: New perspectives on historical writing. Ed. by Peter Burke. Cambridge, UK: Polity Press, 1992. Pp. 244.

skaitymas nesiplėtojo vienintele kryptimi¹⁰. Man atrodo, kad Engelsingo teorija neturėtų būti taip siaurai interpretuojama: ji pripažįsta daugiau nei vieną skaitymo tipą, būdą, daugiau nei vieną kryptį.

Darntono skepticizmas nukreiptas į supaprastintą Engelsingo pažiūrų versiją. Taikant tas pastabas platesniajai Engelsingo tezių formuluotei, tiek daug ir tokių neįveikiamų prieštaravimų greičiausiai ir nebūtų. Aptardamas Amerikos knygos istoriją, Darntonas pastebi panašius, būdingus Naujajai Anglijai skaitymo pasikeitimus¹¹.

Galbūt aš Engelsingo mintis interpretuoju pernelyg liberaliai (siekdamas savo tikslų), tačiau, kai Darntonas kalba apie naują Richardsono, Rousseau ir Goethe's visuomenę, jis turi galvoje tą patį fenomeną kaip ir Engelsingas – naują skaitymo būdą (tiksliau, jo bendresnį pritaikymą): žmonės, neįpratę skaityti grožinės literatūros, išmoksta tai daryti. Darntonas rašo, kad jie skaito „intensyviai“, ne „ekstensyviai“, tačiau lyginant su tuo, ką skaitytojai darė prieš tai, jie iš tiesų skaito ekstensyviau¹². Engelsingas taip pat pažymėjo, kad „ekstensyvus“ skaitymas tampa „intensyvus“: žmonės rimtai suvokia skaitymą¹³.

Kitas žymus knygos istorikas Roger Chartier nėra toks įtarus Engelsingo pažiūrų atžvilgiu. Jis remiasi Engelsingo darbais ir juos analizuoja dvejose savo knygose. Angliškai išverstame esė rinkinyje „Spaudos kultūrinis vartojimas ankstyvųjų laikų modernioje Prancūzijoje“ (The cultural uses of print in early modern France, 1987) jis bando išvėlgti panašius skaitymo poslinkius katalikiškoje Prancūzijoje, kaip kad Engelsingo nurodomi protestantiškoje Vokietijoje. Autorius atranda faktų ir užuominų, jog panašus reiškinys būdingas XVIII a. Prancūzijai. Kai kurie jo pateikiami įrodymai yra tarpiniai ar negatyvūs (pavyzdžiui, pasipiktinimas naujo skaitymo būdo atsiradimu, išreikštas skaitymo vadovėliuose ir kitokuose to meto vadovuose, kaip teisingai skaityti). Tačiau Chartier daro atsargias išvadas: XVIII a. pabaigos Prancūzijoje „vyko skaitymo būdų diferenciacija“¹⁴.

Savo naujesnėje knygoje „Knygų tvarka“ (The order of Books, 1994) Chartier vaisingai naudojami Engelsingo teiginiais, apibūdinamas globalias skaitymo evoliucijas, apimančias kelis skaitymo istorijos „dydžius“, „skilimus“ ir „mutacijas“ – technologinę, formaliąją ir kultūrinę. Kalbant apie pastarąją, savo vietą randa Engelsingo „intensyvusis“ ir „ekstensyvusis“ skaitymas. Chartier neduoda galutinių atsakymų, ta-

¹⁰ Darnton, Robert (1988): The great cat massacre and other episodes in French cultural history. London: Penguin Books, 1988 (first publ. in the USA by Basic Books 1984). Pp. 242.

¹¹ Hall, Daniel D. (1983): The uses of literacy in new England, 1600–1850. In: Printing and society in early America. Ed. by William L. Joyce, David D. Hall, Richard D. Brown, and John B. Hench. Worcester: American Antiquarian Society, 1983, pp. 1–47.

¹² Darnton, Robert (1992): History of reading. In: New perspectives on historical writing. Ed. by Peter Burke. Cambridge, UK: Polity Press, 1992. Pp. 148.

¹³ Engelsing, Rolf (1961/1973): Der Bürger als Leser. Die Bildung der protestantischen Bevölkerung Deutschlands im 17. und 18. Jahrhundert am Beispiel Bremens. – Archiv für Geschichte des Buchwesens III, 1961, [palstat] col. 319.

¹⁴ Chartier, Roger (1987): The cultural uses of print in early modern France. Transl. by Lydia G. Cochrane. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1987. Pp. 222–239.

čiau pabrėžia: „skirtingos evoliucijos nevyko vienoje vietoje ir jų neskyrė tie patys ženklai. Įdomiausias ir sudėtingiausias klausimas, kuris šiandien iškyla skaitymo istorijai, – kaip šios trys mutacijos buvo susijusios tarpusavyje?“¹⁵

IV. Daugybinės skaitymo revoliucijos

Dauguma autorių, kurie kritikavo Engelsingą, neižvelgia skaitymo evoliucijos reliatyvumo. Atrodo, kad skaitymas plėtojasi pereidamas daugybę fazių, kurias būtina analizuoti kaip susijusias tarpusavyje. Skaitymo būdas, kurį Engelsingas vadina „ekstensyviu“, egzistavo dar iki XVIII a. pabaigos, tačiau labai mažose grupėse ir akademinuose būreliuose. Kai jį perėmė platesnė visuomenės dalis, tai sukėlė paniką resppektabiliuose ir konformistiniuose sluoksniuose, kurie iki tol diktavo skaitymo standartus (kaip ir daugelį kitų dalykų). Jeigu pažiūrėsime į viduramžių pradžios Europą, tai pamatysime, kad viduramžių pabaigoje įvyko tam tikra rūmų revoliucija, kai feodalinų rūmų moterys pradėjo skaityti naujoviškai, t. y. individualiai.

Vėliau toks skaitymas paplito tarp aukštuomenės ir akademinų sluoksnių, dar vėliau – tarp turtingesnės buržuazijos. XVIII a. pabaigoje šiuolaikinis troškimas skaityti apėmė gana plačią visuomenės dalį, įskaitant miesto viduriniąją klasę bei moteris.

Engelsingo supratimu, tokia buvo skaitymo revoliucija, kuri galėtų būti vadinama buržuazine skaitymo revoliucija, nors apėmė tik kelis procentus visų gyventojų (tai Engelsingas taip pat nurodo) ir buvo labiau paplitusi protestantiškuose regionuose. Turėjo įvykti antroji, demokratiškesnė skaitymo revoliucija, kai buvo pradėti taikyti nauji knygų spausdinimo ir popieriaus gamybos metodai, sumažinę spaudos išlaidas, ir kai paplito masinis švietimas¹⁶. Nuo to laiko skaitymas išsivysčiusiame pasaulyje progresuoja globaliai, nors žinoma nevienodai, nes šiuolaikiniam skaitymui būdingas individualumo elementas. Naujos visuomenės informavimo priemonės, pavyzdžiui, radijas, televizija ir Internetas, sudrebino tradicinio knygų skaitymo pamatus, o tai verčia manyti, kad mes žengiamo į naują nesibaigiančių ir globalių skaitymo ir žiniasklaidos revoliucijų etapą.

Iš anglų kalbos vertė

Aušra Navickienė

Įteikta 1999 m. rugsėjo mėn.

¹⁵ Chartier, Roger (1994): The order of books: Readers, authors and libraries in Europe between the fourteenth and eighteenth centuries. Transl. by Lydia G. Cochrane. Cambridge: Polity Press, 1994 (orig. 1992). Pp. 10–16.

¹⁶ Langenbacher, Wolfgang R. (1975): Die Demokratisierung des Lesens in der zweiten Leserevolution. Dokumentation und Analyse. Teoksessa: Lesen und Leben. Eine Publikation des Börsenvereins des Deutschen Buchhandels in Frankfurt am Main zum 150. Jahrestag der Gründung des Börsenvereins der Deutschen Buchhändler am 30. April 1825 in Leipzig. Hrsg. von Herbert G. Göpfert, Ruth Meyer, Ludwig Muth, Walter Rüdigg. Frankfurt a.M. 1975. S. 12–35.